

Iași – Festivalul „Avram Goldfaden”

Anca MOCANU

Cu adevărat internațional

Leagăn al culturii evreo-române, în special, al **teatrului evreiesc**, capitala Moldovei, Iași, a găzduit între 20–25 octombrie 2008, după o absență de doi ani, **Festivalul Internațional de Teatru „Avram Goldfaden”, ediția a V-a**. Organizat de Teatrul Național „Vasile Alecsandri” și Primăria Iași, cu sprijinul Ministerului Culturii și Cultelor, Festivalul de *teatru evreiesc* a luat naștere în 2002, din inițiativa directorului de atunci, Ioan Holban – azi director al Teatrului „Luceafărul” din Iași.

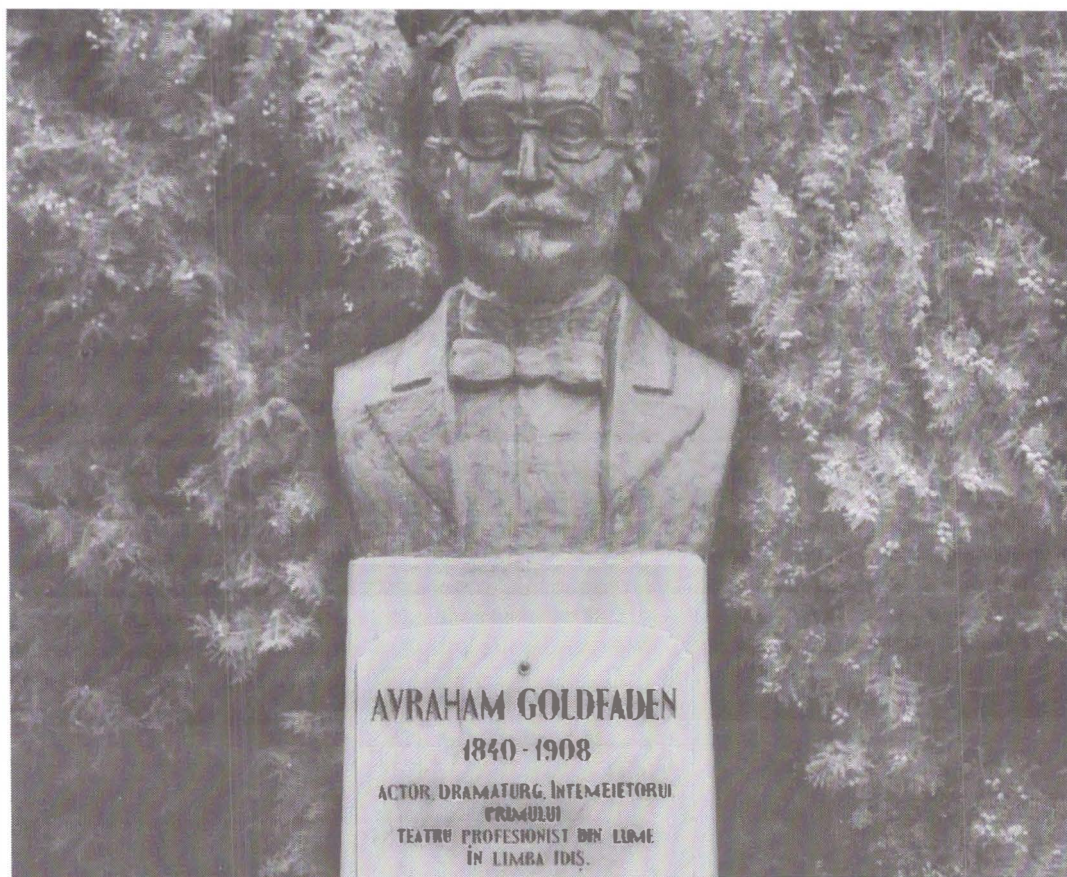
Călătorind în timp, trebuie să ne amintim că la Iași s-a înființat, în 1876, **primul teatru de limbă idiș din lume** în Grădina Cazinoului Pomul Verde (azi, esplanada Teatrului Național), iar cel care a marcat prin gestul său un moment național dar și unul internațional a fost poetul, dramaturgul și regizorul Avram Goldfaden, un evreu de origine rusă. Părintele teatrului evreiesc are meritul de a fi ridicat teatrul la rangul de instituție necesară comunității. Mai mult, interesat de promovarea teatrului idiș în lume, Goldfaden colindă Europa, ajunge și în America unde se stabilește pentru restul vieții. Aici pune și bazele teatrului în limba ebraică. La Iași, Grădina Pomului Verde continuă să existe și după plecarea lui Goldfaden. În 1949, se înființează Teatrul Evreiesc de Stat care, la aniversarea a 80 de ani de existență de teatru evreiesc, ia numele lui Avram Goldfaden. Din păcate, emigrarea evreilor a dus la desființarea teatrului și la demolarea clădirii (în 1963).

Cu ocazia aniversării a 600 de ani de atestare istorică a Iașului precum și a centenarului morții lui Avram Goldfaden, regizorul Cristian Hadji-Culea, directorul Teatrul Național „Vasile Alecsandri” Iași, conștient de locul evreilor în istoria culturală a Iașului, precum și de importanța tradiției teatrului idiș, a reluat discret, fără pompă, festivalul, un festival care a încercat să sublinieze specificitatea evenimentului teatral din perspectiva culturii istorice evreiești determinând comunicarea și cunoașterea interculturală.

Evenimentul a reunit producții ale Teatrului Evreiesc de Stat din București, Teatrului Municipal „George Bacovia” Bacău, Teatrului Național „Vasile Alecsandri” Iași, ale Companiilor *Dante or Die* din Marea Britanie, *Beit Sholom Aleichem* și *Arkadi Zaides* din Israel, Asociația *If...Dacă...pentru femei*, București. Spectatorii au avut ocazia reîntâlnirii cu „Marea Doamnă a Teatrului Ebraic”, Lya König, într-un recital extraordinar în limba idiș, iar în ultima seară au putut urmări concertul de muzică klezmer și jazz al Teodorei Enache, *Rădăcini / Shorashim*.

Deschiderea Festivalului a avut loc în noul spațiu de reprezentatii al Naționalului ieșean – o construcție cubică amplasată chiar în curtea teatrului, dotată ultramodern (una din caracteristicile de bază ale sălii de lemn ar fi mobilitatea ei și a scenei), proiectată de arhitecții Angelo Roventă și Tania Drîșcu și, mai nou, premiată în secțiunea Arhitectură 1000 mp la cea de-a opta ediție a Bienalei de Arhitectură și Design de la București. A fost proiectat filmul produs de TVR Iași, *Iașul Pomului verde*, al cărui realizator Alfredina Iacobiz a propus o călătorie printre amintirile târgului leșilor de demult și în care teatrul *Pomului verde* a fost multă vreme și o formă de supraviețuire și exprimare a unei comunități.

Prima seară a continuat cu două spectacole *Chichibunichi* (Compania Dante or Die, Marea Britanie) și *Adamdam* (Compania Arkadi Zaides, Israel).

Spectacolul companiei britanice a fost unul relaxant, deschis cu o invitație a celor din distribuție, la o ceașcă de ceai de mentă și halva. Spectatorii sunt așezați în cerc, pregătiți să asculte niște povești ca la gura sobei, luându-și *împărtașania* de mentă și halva, de care era nevoie spre a păși în lumea de povești a bunicilor și străbunicilor vorbitori de ladino, o limba iudeo-hispanică, azi dispărută. Cei cinci creatori de povești pe marginea *cantigas* și *romansas ladino* găsite de Daphna Attias (regizoarea acestui spectacol, dar și una dintre interprete), își continuă traseul printre spectatorii care participă cu un zâmbet, o mișcare și o vorbă la reconstituirea unor momente. Am putea spune, o formă interactivă de spectacol, dar nu agresivă, ci calmă, caldă și sinceră care te provoacă la depănat amintiri. Spectacolul îmbină povestea cu dansul și muzica. Cântecul și romanțele *ladino* poartă cu ele o poveste mai mult sau mai puțin fericită. În ritm de flamenco sau muzică *klezmer*, amintirile curg. Ideea excelentă de a reconstitui pe marginea unor melodii, momente de viață! (nunta, povestea gemului delicios făcut de bunica și trimis în lagăr bunicului, etc). O lacrimă în colțul ochiului, un zâmbet de regăsire și identificare sufletească. Bomboane pentru fiecare, în final, parcă să mai atenueze din amarul amintirilor, durerea clipelor de despărțire.

Coregraful Arkadi Zaidēs, creatorul companiei de dans din Israel care îi poartă numele, a venit (alături de colegii săi, Sharon Zuckerman – coregraf, Riff Cohen – muzică) cu o poveste de la începutul lumii despre crearea *golemului*, ființa plăsmuită din lut de Dumnezeu. *Adamdam* este un spectacol de teatru-dans care ne vorbește despre

Esti SVIDENSKY, Michael TEPLITSKY in *Just Remembered*
(Compania Beït Sholom Aleichem, Israel)

Lya KÖNIG

greșeala ființei umane și puterea incredibilă a omului spre a crea perfecțiunea, concurând, astfel, Divinitatea. Făcând scenariul spectacolului de dans, Zaides a construit perfect din mișcări mecanice, disecate în mii de părți lumea modernă, autistă și sortită pieirii. În dansul lui Zaides vedem trupul comunicând cu mintea și invers: se ajunge astfel la o balanță a imaginilor în mișcare. Mișcarea pomește dinăuntru, de la o emoție, și continuă plastic să se exprime prin orice componentă a corpului. Momentul creației e punctat sugestiv nu numai de contorsionările corpurilor (Sharon Zuckerman, Arkadi Zaides), ci și de plasticitatea luminii. Emoțiile izbucnesc în mișcări, iar liniile corpurilor parcurg secole întregi de civilizație, ajungând până la mecanicizare și robotizare, și paradoxal, prin abstractizarea și senzualitatea lor se contopesc. Memoria și sentimentele s-au conectat la mișcare, iar aceasta este răspunsul involuntar al emoției. Zaides posedă simțul compoziției și al *povestirii*, nu este numai un interpret, el este un creator și inventator de mișcări. Dansul lui e o cercetare prin mișcare a trupului, o cercetare multidimensională a senzualității și geometrizării imaginilor. Momentul cântecului lui Riff Cohen care explică în cuvinte drama omului modern și regretul lumii originare fără păcat, construiește comentariul vizual. Muzica susține dansul dar nu este și conștiința lui. Rămân la final doar umbrele emoțiilor în mișcare, lăsându-ne suspendați în meditație.

Teatrul Evreiesc de Stat din București a fost prezent cu două spectacole – *Nathan înțeleptul* de Lessing, regia Grigore Gonța, și *Jocul regilor* de Pavel Kohout, regia Felix Alexa – în care comunicarea dintre regizor și actori se simte. Primul este o pledoarie pentru omenie indiferent de religia în care te naști. Montarea clasică a lui Gonța împărtășește mesajul lui Lessing, omenia unește cele trei mari religii: mozaică, islamică și creștină. Al doilea prezintă povestea dificilă a trădării în iubire pentru iubire, a cărei protagonistă, Maia Morgenstern, a îmbinat cu finețe actoricească spaima și bucuria. „Regina” între doi „nebuni” (excelentă interpretarea actorilor Mircea Rusu și Andrei Finți!). Încă odată, regizorul Felix Alexa reușește să dozeze energiile actorilor și alege cu o atenție acritică muzica, potrivit stărilor și momentelor dramatice.

În *Copilul din spatele ochilor* de Nava Semel, regia Liana Ceterchi (Asociația If...Dacă...pentru femei), actrița Gabriela Popescu este tulburătoare într-un monolog despre suferința care naște viață și iubire, demonstrând, în evoluția sa dramatică, firescul trecerii de la lacrimi la surâs. Un spectacol despre căderea unei mame în hăul suferinței și puterea unei „păsări phoenix” de a renaște din cenușa durerii.

În general, festivalul a adus în atenția publicului producții cu o paletă tematică diversă abordată cu mijloace tradiționale, moderne dar și inovatoare pentru teatrul evreiesc.

Spectacolul Companiei Beit Sholom Aleichem din Israel, *Just Remembered* a readus cu umor și prin inventivitatea jocului o notă din spiritul „spectacolului Goldfaden”. Pornind de la scrisorile celor doi soți din *Romanul unui om de afaceri* de Sholom Aleichem, regizorul Michael Teplitsky, care-l întrușipează și pe bonomul Menahem Mendel cel cu gânduri îndrăznețe, a surprins dialogul condimentând situațiile și cu umor à la Aleichem. Teplitsky joacă istetimea și gândirea robustă a omului simplu dornic de aventuri și mici afaceri, o combinație de Don Quijote mult prea visător și încrezător, și un Charlot boem. Din păcate, acțiunile sale nu-l duc decât la încurcături și afaceri eșuate. Esti Svidensky (soția Șeine Șeindl) întrușipează femeia simplă și străină de născocirile bărbatului său, pentru că bunul-simț nu-i permite să viseze cu capul în nori când are de hrănit guri flămânde. Scenele se succed însuflețite, mai colorate din suculența cu totul neobișnuită a limbajului. Râsul lui Aleichem nu e râsul sarcastic, răutăcios care distruge, este râsul jovial, timid și aproape trist.

Spectacolul morții în iudaism e închipuit de Hausvater ca un tot unitar între mișcare scenică, muzică, scenografie și joc. *Requiem* de Hanoch Levin, montat la

Bacău, îți vorbește despre condiția umană în cele mai dureroase și meschine momente, dar la cel mai poetic și profund mod. Despre moarte, sex, umilință învăluite în umor grotesc. Totul e un fluid de simboluri și imagini, un vis care curge și în care personaje, muzică, fantasme și culori se îmbină sinestezic pentru a crea o stare sufletească. Importantă pentru regizor e curgerea acestei lumi-metaforă, în care oamenii sunt simple componente ale visului. Trecerea dincolo, în lumina bucuriei, spre moarte cu speranță, într-un dans simbolic. Scrisă în cheie simbolică, piesa devine un dialog cu sine al autorului, regizorului – care a descifrat și materializat mesajul în stilul caracteristic cu ajutorul scenografiei (Gelu Rișca), muzicii (Aurel Ursinschi), mișcării scenice (Gabriel Duțu), și video art (Cristian Todica) și, în cele din urmă, al spectatorului. Moartea e atât de aproape de viață, face parte din ea. Recviemul cântă, la final, pentru fiecare.

Festivalul s-a încheiat cu producția Teatrului „V. Alecsandri” Iași dar în spațiul Ateneului Tătărași, *Steaua fără Mihail Sebastian* de Dumitru Crudu, regia Ion Sapdaru. Textul, premiat de UNITER și Fundația Principesa Margareta pentru Cea mai bună piesă românească a anului 2003, pare a fi rodul unei întreceri între ficțiune și documentar în care elementele de ficțiune, nu întotdeauna teatrale, dar patetice, primează, și afectează datele realului. Drama scriitorului evreu Mihail Sebastian, în contextul epocii, un spectacol trivial, grotesc și absurd, trist în care trăiește dramaturgul, momentul în care piesa *Steaua fără nume* i se montează doar semnată sub pseudonim și, mai mult, nu-i este permisă intrarea la premieră. Spectacolul e susținut, în mare parte, de jocul actorilor. O prezență tânără, plină de farmec în rolul Leni Caler, este Lorena Condruț care punctează ușor patetic nuanțele rolului, probabil din conștiinciozitatea de a și-l construi cât mai bine. Mai matur și echilibrat este Radu Ghilaș în rolul sentimentalului lucid, Mihail Sebastian. Cu profunzimea și rafinamentul simplității, Ghilaș străbate labirintul gândurilor și dramelor personajului său, luciditatea actorului e corectată prin emoție, iar emoția moderată de luciditate.

Spectatorii și-au împlinit nostalgia și bucuria reîntâlnirii cu una dintre cele mai distinse și fermecătoare personalități ale teatrului idiș și ebraic, Lya König, care ne-a oferit o lecție de tinerete și profesionalism prin recitalul său extraordinar în limba idiș (acompaniată la pian de Miriam Reznik), *Lumea dintre ieri și azi*. Fiica actorilor Dina König și Iosef Kamen (personalitate a Trupeii de la Vilna), Lya König, în prezent actriță a Teatrului Habima din Israel, a debutat pe scena T.E.S. din București, unde și-a defășurat o bună parte din carieră până în 1961, când a părăsit România pentru Țara Sfântă. Întâlnirea de o emoție covârșitoare, o emoție care s-a transformat într-o energie benefică. Amintirile izbucnesc din rostirea fiecărui cântecel idiș la care publicul participă, nu numai vorbitorul *limbii mamei*, dar și cel furat de ritm și de muzicalitatea acestei limbi. Să te miri cu sufletul, câtă emoție, gingășie și forță în prezența Lyei König!

În programul Festivalului nu au lipsit vizita la așezămintele spirituale evreiești ieșene și mesele rotunde în care s-a evocat micul târgușor evreiesc – *stetl*, rămas azi doar în memoria istoriei ca vector de păstrare a unei tradiții culturale evreiești, locul în care cultura idiș deschisă spre nou, spre inovație a preluat din cultura locului. Au moderat discuțiile Leon Volovici, alături de Geo Șerban și studentul ieșean Laurențiu Ursu; a intervenit Harry Eliad care a subliniat necesitatea reinnoirii mijloacelor de expresie în teatrul idiș și integrarea lui în cultura celorlalte popoare; scriitorul Ion Mitican a povestit despre începuturile teatrului evreiesc; Radu Gabrea a prezentat două proiecții ale filmelor sale documentare *Moștenirea lui Goldfaden*. *De la Iași la New York și Căutându-l pe Schwartz*, subliniind astfel, importanța lui Goldfaden ca reprezentant și al culturii române dar și cum *doina*, asimilată de muzica klezmer a devenit patrimoniu al acesteia.